

<https://doi.org/10.15633/9788383700892.10>

dr hab. Anna Błasiak, prof. UIK

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie • <https://ror.org/009j14p05>
<https://orcid.org/0000-0002-0824-2640>

mgr Martyna Żurek

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie • <https://ror.org/009j14p05>
<https://orcid.org/0009-0006-0449-8661>

Inwersja roli rodzicielskiej jako doświadczenie zaburzonych więzi wewnątrzrodzinnych

Wstęp

Rodzina stanowi podstawowe środowisko życia, rozwoju i wychowania. Prawidłowo funkcjonujący system rodzinny sprzyja wzrastaniu, autonomii i samodzielności człowieka, daje poczucie bezpieczeństwa i emocjonalne wsparcie. Jednak zdarza się, iż w obliczu różnego rodzaju sytuacji trudnych czy kryzysowych rodzice nie wywiązują się prawidłowo ze swoich ról, zadań i obowiązków. Pojawia się wówczas niebezpieczeństwo, że funkcje te podejmą dzieci, co określane jest mianem parentyfikacji¹ czy inwersji roli rodzicielskiej.

¹ M. Barabas, *Parentyfikacja w rodzinach doświadczających przemocy*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” T. XXXX, z.3 – 2021, s. 219–220.

Parentyfikacja, ujmowana również jako odwrócona rola w rodzinie między rodzicem a dzieckiem, jest procesem złożonym, zróżnicowanym i wieloaspektowym. Dzisiaj wskazuje się, że jest też zjawiskiem powszechnym, wynikającym przede wszystkim z niekorzystnej sytuacji wielu rodzin². Wzrasta bowiem liczba rozwodów i separacji. Coraz więcej dzieci wychowywanych jest w rodzinach monoparentalnych (osieroconych, rozwiedzionych, związanych z porzuceniem/dezercją rodzica), zrekonstruowanych czy niepełnych czasowo. Nie bez znaczenia jest również wzrastająca liczba uzależnień i zaburzeń psychicznych oraz niekorzystna sytuacja socjalna i materialna w wielu rodzinach. Społeczno-kulturowe i ekonomiczne przeobrażenia, jakim podlega współczesna rodzina, w znaczący sposób przyczyniają się do inwersji ról rodzicielskich w tym środowisku.

Niniejszy artykuł ma charakter teoretyczno-przeglądowy, zastosowano metodę analizy literatury naukowej i dokonano przeglądu wyników różnych badań. Jego celem jest naukowy namysł nad zjawiskiem parentyfikacji, ujmowanym jako inwersja roli rodzicielskiej czy też odwrócona troska oraz zaniebdanie i ukryta forma krzywdzenia dziecka. Zostanie przedstawiona specyfika tego zjawiska, jego przebieg i towarzyszące mu mechanizmy, jak również konsekwencje doraźne i długofalowe, ze szczególnym podkreśleniem skutków w obszarze relacji i więzi rodzinnych, które mają charakter transgeneracyjny. Zjawisko parentyfikacji w polskiej literaturze psychologicznej i pedagogicznej jest słabo poznane i udokumentowane, zarówno pod względem teoretycznym, jak i empirycznym. Natomiast coraz powszechniejsze występowanie inwersji roli rodzicielskiej wskazuje na potrzebę upowszechniania tej wiedzy wśród pedagogów, psychologów, jak również osób zajmujących się pracą z rodziną i dzieckiem, w celu projektowania i realizowania odpowiednich działań profilaktycznych, wspierających i terapeutycznych, skierowanych do rodzin zagrożonych parentyfikacją oraz do dorosłych, którzy doświadczyli w dzieciństwie tych traumatycznych wydarzeń. Ponadto, artykuł może stanowić punkt wyjścia do dalszych badań i eksploracji dotyczących omawianej problematyki.

² R. Krawczyk, „*Dla ciebie poświęcę siebie*”. O zjawisku parentyfikacji w rodzinie, „Praca Socjalna” nr 5(35) 2020, s. 117.

Zjawisko parentyfikacji (inwersji roli rodzicielskiej) – ustalenia terminologiczne

Pierwszej próby zdefiniowania zjawiska parentyfikacji, dzięki czemu termin trafił do literatury naukowej w latach 70. XX wieku, dokonali amerykańscy psychiatrzy: Ivan Boszormeny-Nagy i Geraldine M. Spark³. Etymologicznie pojęcie to odnosi się do łacińskich słów *parentes* – rodzice i *facere* – robić. Parentyfikacja jest identyfikowana w sytuacji, gdy jeden lub oboje rodziców częściowo lub całkowicie rezygnują ze swoich zadań i obowiązków rodzicielskich, co prowadzi do oddelegowania jednego z dzieci, zwykle najstarszego i płci żeńskiej, do tych funkcji. Dochodzi tutaj do wyręczania i zastępowania rodziców przez dziecko, nie ma to nic wspólnego ze wspieraniem ich w rodzicielskich działaniach. W literaturze naukowej parentyfikację określa się także zamiennie jako odwrócona rola rodzicielska, inwersja roli rodzicielskiej, synowska odpowiedzialność czy mylenie ról⁴.

Według Magdaleny Barabas, parentyfikacja to „proces zamiany ról wewnątrzrodzinnych, w którym z uwagi na zapotrzebowanie danego systemu rodzinnego dziecko/dzieci podejmuje(a) się zadań przynależnych osobom dorosłym (zazwyczaj rodzicom). Owo zapotrzebowanie rodziny na określoną rolę, do której jest angażowane dziecko, jest uwarunkowane zazwyczaj doświadczeniem kryzysu przez rodzinę i brakiem (bądź niewystarczającym poziomem) kompetencji dorosłych zobligowanych do prawidłowego zaspakajania potrzeb wszystkich członków danej rodziny”⁵.

³ J. Żarczyńska-Hyla, J. Piechnik-Borusowska, *Dziecko w roli rodzica – pomyłone role. O parentyfikacji w doniesieniach światowych i polskich*, „Wychowanie w rodzinie” t. XVII (1/2018), s. 289–303; M. Barabas, *Parentyfikacja w rodzinach doświadczających przemocy*, dz. cyt., s. 221; B. Chojnacka, *Biografia dorosłego dziecka – doświadczenie parentyfikacji i jej konsekwencje*, w: *Dom rodzinny w doświadczeniu (auto)biograficznym*, red. A. Ładyżyński, M. Piotrowska, M. Kasprzak, Wrocław 2017, s. 84

⁴ J. Żarczyńska-Hyla, J. Piechnik-Borusowska, *Dziecko w roli rodzica – pomyłone role...*, dz. cyt., s. 291.

⁵ M. Barabas, *Parentyfikacja w rodzinach doświadczających przemocy*, dz. cyt., s. 222.

Z kolei Katarzyna Schier⁶, definiując zjawisko odwrócenia ról w rodzinie, wskazała, że ma ono miejsce wtedy, gdy dziecko pełni funkcję opiekuna lub partnera dla swojego rodzica (i/lub rodzeństwa). Jest to sytuacja, która przekracza jego możliwości radzenia sobie i występuje wówczas, gdy dziecko poświęca własne potrzeby egzystencjalne i emocjonalne, aby zapewnić sobie opiekę rodziców i wyzwolić z ich strony troskę. W takiej sytuacji dochodzi do zaburzeń w relacji rodzic-dziecko, ponieważ dziecko, poddając się nakazom opiekunów, spełnia ich potrzeby (np. bezpieczeństwa, bliskości, pocieszenia) kosztem niezaspokojenia własnych, czyli kształtowania autonomii, separacji czy dokonywania własnych wyborów. Działania, które musi ono podejmować, prowadzą do zakłócenia jego rozwoju. Parentyfikacja w tej perspektywie narusza granice między rodzicami i dziećmi, zakłóca hierarchię władzy w rodzinie i wywołuje szereg niekorzystnych konsekwencji dla dziecka⁷.

Ważnym aspektem w odniesieniu do omawianego zjawiska jest również doświadczanie przez dziecko braku poczucia bezpieczeństwa emocjonalnego w rodzinie. Prowadzi to do podejmowania przez niego wszelkich działań ukierunkowanych na sprawowanie kontroli emocjonalnej i behawioralnej rodzica oraz redukcję stresu. Rezygnacja ze swych potrzeb⁸ przez dziecko jest kluczowa dla parentyfikacji i pociąga za sobą negatywne konsekwencje, które wpływają na całe późniejsze życie dziecka, na wszystkich jego etapach. Przy czym należy zaznaczyć, że pewien stopień parentyfikacji, który jest doświadczany i obecny w życiu każdego dziecka, może mieć pozytywne konsekwencje, takie jak: nauka odpowiedzialności, troski i wzrostu zdolności empatycznych⁹.

Parentyfikacja ma transgeneracyjny charakter, co jest kluczowe w procesie diagnozowania tego zjawiska. Mechanizm powstawania inwersji ról rodzicielskich powinno się rozpatrywać w odniesieniu do przynajmniej trzech kolej-

⁶ K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, „Dziecko Krzywdzone. Teorie, badania, praktyka”, Vol. 17 Nr 4 (2018), s. 29; K. Schier, *Dorośle dzieci. Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*, Warszawa 2015, s. 7.

⁷ J. Żarczyńska-Hyla, J. Piechnik-Borusowska, *Dziecko w roli rodzica – pomyłone role...*, dz. cyt., s. 291.

⁸ M. Barabas, *Parentyfikacja w rodzinach doświadczających przemocy*, dz. cyt., s. 229.

⁹ J. Żarczyńska-Hyla, J. Piechnik-Borusowska, *Dziecko w roli rodzica – pomyłone role...*, dz. cyt. s. 291.

nych pokoleń: dziadków, rodziców, dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem odwrócenia ról z własnymi rodzicami. W tej sytuacji rodzice mogą powiełać wobec dziecka wzorce stosowane wobec nich przez dziadków dziecka. Dokonujący się tutaj przekaz międzypokoleniowy jest wynikiem zaburzenia tworzenia się więzi¹⁰.

W literaturze naukowej podkreśla się złożoność i niejednorodność analizowanego fenomenu, co wiąże się z potrzebą odróżniania parentyfikacji od procesów pokrewnych, by móc odpowiednio dostosowywać działania wsparcia i pomocy rodzinie. Stephanie Haxhe¹¹ wskazała na trzy procesy pokrewne, zbliżone do parentyfikacji, które różnią się obrazem związanym z oczekiwaniami rodziców wobec dziecka, jego potrzebami, ciężarem podejmowanych przez niego zadań i adekwatności do możliwości oraz kompetencji dziecka, jego poświęcenia, jak również kontekstu. Autorka opisała zjawisko określone mianem paternalizacji (*paternalization*), które ma miejsce, gdy dziecko asystuje rodzicom podczas sprawowania funkcji rodzicielskiej, wspiera ich w określonych momentach, ale to nie przekracza jego możliwości i może sprzyjać dojrzałości. Kolejnym wyróżnionym przez autorkę zjawiskiem jest aduptyzacja (*adultization*), występująca w sytuacji, w której dziecko jest skłaniane do jak najszybszego dorastania, uzyskania autonomii i dojrzałości, nie sprawując przy tym funkcji rodzicielskich. Ostatnim omawianym przez Haxhe zjawiskiem jest proces delegacji (*delegation*), który ma miejsce, gdy dziecku jest powierzana przez rodziców misja, mająca nadawać kierunek i cel jego życia. Wszystkie te trzy procesy mogą przekształcić się w parentyfikację, jeśli będą zbyt obciążające i wymagające dla dziecka oraz niedostosowane do jego możliwości¹².

Mechanizm parentyfikacji to złożony proces. W sytuacji, gdy dziecko nie przyjmie na siebie ról rodzicielskich, może zastosować inne mechanizmy ra-

¹⁰ I. Grzegorzewska, *Parentyfikacja w rodzinach z problemem alkoholowym*. „Alcoholism and Drug Addiction” 29 (2016), s. 27–38; K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 30, 40–41.

¹¹ S. Haxhe, *Parentification and Related Processes: Distinction and Implications for Clinical Practice*, „Journal of Family Psychotherapy”, 27(3) 2016, s. 185–199.

¹² M. Barabas, *Parentyfikacja w rodzinach doświadczających przemocy*, dz. cyt., s. 221; A. Jarzębińska, B. Chojnacka, „Karmienie się dzieckiem na żądanie” – doświadczenie parentyfikacji w relacjach uczestników internetowych forów dyskusyjnych, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” Vol. 17 Nr 2 (2018), s. 167.

dzenia sobie związane z występowaniem potencjalnej parentyfikacji. Mogą one przyjąć formę: ucieczki od problemów, ucieczki w chorobę, zachowań apatycznych, agresji, obojętności czy bierności¹³.

Rodzaje, uwarunkowania i skutki parentyfikacji

Analizując naukowe publikacje podejmujące problematykę parentyfikacji, można dostrzec, iż pierwsze badania nad tym zjawiskiem koncentrowały się przede wszystkim na czynnikach ryzyka i na zagrożeniach dla rozwoju parentyfikowanych dzieci. Inwersję ról rodzicielskich wiązano wówczas głównie z zaniedbaniem, poniżeniem, odrzuceniem dziecka przez rodziców, co łączyło się z ryzykiem rozwoju patologii społecznej. W latach 80. XX wieku zaczęto wskazywać na podtyp odwróconej roli, który został nazwany opieką uwodzicielską. Polegał on na zaspokajaniu przez rodzica, przy pomocy dziecka, potrzeby intymności, flirtu czy nadmiernej bliskości fizycznej. Współcześni badacze dostrzegają również zależność między parentyfikacją i nadmierną ochroną dziecka. Dzieci nadmiernie chronione przez rodziców nie rozwijają własnej autonomii i niezależności, bo opiekunowie traktują je jako przedłużenie siebie. W takiej sytuacji dzieci stają się źródłem zaspokojenia niezrealizowanych planów i marzeń rodziców, którzy wytyczają im drogę kariery edukacyjnej, zawodowej czy też wpływają na wybór ich życiowego partnera. W konsekwencji wielu dorosłych, którzy w dzieciństwie byli nadmiernie chronieni, oczekują od własnego potomstwa opieki rodzicielskiej i przyjmują rolę dziecka¹⁴.

Parentyfikacja, co istotne dla opisu zjawiska, nie zalicza się do objawów zaburzeń psychicznych klasyfikowanych w ICD-10 czy DSM-V. Natomiast wyniki badań nad kształtowaniem się tego typu zaburzeń wskazują, iż jest ona znaczącym predykatorem zaburzeń osobowości o charakterze narcystycznym i masochistycznym¹⁵, jak również zwiększa ryzyko wystąpienia depresji¹⁶.

¹³ J. Żarczyńska-Hyla, J. Piechnik-Borusowska, *Dziecko w roli rodzica – pomyłone role...*, dz. cyt., s. 294.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ I. Grzegorzewska, *Parentyfikacja w rodzinach z problemem alkoholowym*, dz. cyt., s. 28.

¹⁶ L. Sharpe, *Parentification: Identifying Young Caregivers at Risk*, „The Journal for Nurse Practitioners”, 20(5) 2024, s. 2.

Opisując inwersje ról rodzicielskich, należy wskazać na dwa rodzaje zjawiska: parentyfikację instrumentalną (działaniową) i parentyfikację emocjonalną¹⁷. Instrumentalne odwrócenie ról polega na tym, że dziecko dźwiga odpowiedzialność za byt materialny czy też egzystencjalny rodziny, co wyraża się na przykład: w zdobywaniu pieniędzy, opiece nad rodzeństwem lub chorym/niepełnosprawnym rodzicem, w wypełnianiu obowiązków domowych, które naturalnie powinny spoczywać na rodzicach (sprzątaniu, robieniu zakupów, przygotowywaniu posiłków) czy pełnieniu roli przewodnika kulturowego i tłumacza (w przypadku rodzin imigranckich). Ten typ parentyfikacji dotyczy fizycznej pomocy, czyli czynności związanych z utrzymaniem domu i organizacją życia codziennego, którą dziecko ofiaruje innym członkom rodziny, co z reguły jest typowe dla dorosłych i ich możliwości. Działania dziecka są tutaj zdeterminowane troską o zaspokojenie fizycznych potrzeb rodziny. Niektórzy badacze problematyki uważają, że ten rodzaj parentyfikacji stanowi dla dziecka mniejsze zagrożenie niż parentyfikacja emocjonalna, ponieważ dzieciom łatwiej jest zaadoptować się do ról instrumentalnych niż do emocjonalnych, które łączą się z większymi kosztami psychicznymi i bardziej nasilonym stresem¹⁸. Parentyfikacja emocjonalna wiąże się z zaspakajaniem przez dziecko emocjonalnych i społecznych potrzeb innych osób w rodzinie, np. poprzez dbałość o ich dobre samopoczucie czy wyczulenie na ich nastroje. Dziecko doświadczające parentyfikacji emocjonalnej może być obsadzone w różnych rolach, co wynika z potrzeb rodziny w danej sytuacji. Może być: pocieszycie-

¹⁷ G.J., Jurkovic, *The Plight of the Parentified Child*, New York 1997 (twórca podziału); T. Rostowska, J. Borchet, *Proces parentyfikacji w kontekście teorii systemowej*, „Roczniki Pedagogiczne”, Tom 8 (44), 2016 nr 3, s. 5–21; K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 29–30; W. Żłobicki, *Parentyfikacja jako proces odwrócenia ról w rodzinie*, „Wychowanie w rodzinie” t. XIX (3/2018), s. 341–353; J. Żarczyńska-Hyla, J. Piechnik-Borusowska, *Dziecko w roli rodzica – pomyłone role ...*, dz. cyt., s. 292; M. Barabas, *Parentyfikacja w rodzinach doświadczających przemocy*, dz. cyt., s. 221; A. Jarzębińska, B. Chojnacka, „Karmienie się dzieckiem na żądanie”..., dz. cyt., s. 166–167; R. Krawczyk, „Dla ciebie poświęcę siebie”..., dz. cyt., s. 114–115, B. Chojnacka, *Biografia dorosłego dziecka – doświadczenie parentyfikacji i jej konsekwencje*, dz. cyt., s. 84–85.

¹⁸ T. Rostowska, J. Borchet, *Proces parentyfikacji w kontekście teorii systemowej*, dz. cyt., s. 12–13; W. Żłobicki, *Parentyfikacja jako proces odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 344–345.

lem lub powiernikiem rodzica, jego terapeutą, opiekunem, buforem, mediatorem lub sędzią w konfliktach małżeńskich, partnerem (także seksualnym) czy też kozłem ofiarnym. Dziecko może przyjmować również rolę „podziwiacza”, czyli osoby wyrażającej zachwyt nad zachowaniem lub wyglądem opiekuna, a także może stanowić „pojemnik” na jego negatywne emocje¹⁹. Funkcje te mogą być pełnione przez dziecko równocześnie, wówczas konsekwencje są dla jego funkcjonowania znacznie bardziej niekorzystne.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje również rozróżnienie na parentyfikację destruktywną (patologiczną) oraz konstruktywną (adaptacyjną), które uwzględnia skutki tego procesu dla osoby²⁰. Parentyfikacja destrukcyjna dotyczy dzieci, które wychowują się w specyficznych warunkach (np. w rodzinach z problemem uzależnienia, dotkniętych chorobą psychiczną lub fizyczną), które wymuszają odwrócenie ról i hierarchii w rodzinie. Często ten rodzaj parentyfikacji jest rozpatrywany jako forma przemocy emocjonalnej, zaniedbanie, ukryta forma krzywdzenia dzieci. Badacze problematyki²¹ wskazują, że istotnym kryterium oceniającym doświadczanie parentyfikacji przez dziecko jest poziom poczucia niesprawiedliwości czy odczuwanej przez nie krzywdy. Brak wzmocnień ze strony opiekunów, gratyfikacji działania dziecka, a wręcz jego krytyka lub niesprawiedliwe traktowanie przy obciążeniu go długotrwałymi obowiązkami nieodpowiednimi do wieku i możliwości indywidualnych, zaburzają jego funkcjonowanie i powodują wzrost poczucia krzywdy.

Według Katarzyny Schier²², dzieci, które są parentyfikowane destrukcyjnie, określa się często jako „dzielne”, „dobre”, „dorosłe”, ponieważ przez to, że stają się same dla siebie „niewidzialne”, muszą w przyspieszony sposób doro-

¹⁹ K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 29–30.

²⁰ N. Chase, *An Overview of Theory, Research, and Societal Issues*, w: *Burdened Children*, red. N. Chase, New York 1999, s. 3–33; T. Rostowska, J. Borchet, *Proces parentyfikacji w kontekście teorii systemowej*, dz. cyt., s. 13.

²¹ K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 32–33; J. Żarczyńska-Hyla, J. Piechnik-Borusowska, *Dziecko w roli rodzica – pomylone role...*, dz. cyt., s. 292; W. Żłobicki, *Parentyfikacja jako proces odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 345.

²² K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 32.

snąć i tak działać. Dziecko obciążone rolami osoby dorosłej nie może realizować własnych zadań rozwojowych, w tym także zadań edukacyjnych, i przeżywać dzieciństwa jak inne dzieci. Taka sytuacja, przerastająca możliwości dziecka i wyczerpująca jego zasoby, pociąga za sobą liczne negatywne konsekwencje w jego życiu, wśród których wyróżnić można: nadużywanie substancji psychoaktywnych, dużą kontrolę emocjonalną, trudności szkolne i słabe osiągnięcia w tym zakresie, poczucie osamotnienia i izolacji społecznej, zwiększone ryzyko wystąpienia zaburzeń psychicznych, trudności z funkcjonowaniem w relacjach i z budowaniem zdrowych więzi, słabe umiejętności rodzicielskie w dorosłości, powielanie wzorca relacji parentyfikacji w przyszłości, niski poziom poczucia bezpieczeństwa w relacji z rodzicami²³.

„Paradoks parentyfikacji i trudności jej diagnozy w okresie dzieciństwa polegają na tym, że dzieci obciążone problemami dorosłych bardzo często cierpią w ukryciu, na dodatek nie mając świadomości obciążeń, jakim są poddawane, a nawet wykazując dumę z powodu swojego zaangażowania w życie opiekunów”²⁴. W destruktywnej parentyfikacji brakuje przestrzeni na indywidualny rozwój dziecka.

Z kolei parentyfikacja konstruktywna stwarza przestrzeń do rozwoju samodzielności bez nadmiernego obciążenia emocjonalnego i/lub fizycznego. W tym przypadku rodzina docenia pracę dziecka na rzecz tej wspólnoty, okazuje mu wdzięczność, dowartościowuje je, nagradza. Te okoliczności sprawiają, że dziecko może czuć się potrzebne, kochane i ważne, bo odczuwa wzajemność w relacjach rodzinnych. Buduje to w nim poczucie kompetencji i sprawczości. Sprzyja rozwojowi umiejętności związanych z podtrzymywaniem relacji, uczy odpowiedzialności²⁵. Możemy mieć do czynienia z konstruktywną parentyfikacją, gdy ma ona czasowy charakter (np. rodzina w kryzysie), bo

²³ T. Rostowska, J. Borchet, *Proces parentyfikacji w kontekście teorii systemowej*, dz. cyt., s. 13–14.

²⁴ K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 33.

²⁵ K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 32; T. Rostowska, J. Borchet, *Proces parentyfikacji w kontekście teorii systemowej*, dz. cyt., s. 13.

wówczas dziecko może nie doświadczyć negatywnych konsekwencji, a w zamian wykształcić poczucie odpowiedzialności²⁶.

Konstruktywna parentyfikacja, co podkreśliły Teresa Rostowska i Judyta Borchet²⁷, może także sprzyjać kształtowaniu odporności psychicznej wobec przeciwności losu, czyli rezyliencji, co wiąże się z funkcjonalnymi sposobami radzenia sobie, zdrowym rozwojem psychicznym oraz umiejętnością kształtowania prawidłowych więzi. Na jakość i siłę rezyliencji wpływają: atrakcyjność fizyczna dziecka, cechy jego osobowości, inteligencja społeczna, poczucie humoru, temperament i wsparcie społeczne. Napotkana troskliwa osoba dorosła („opiekun rezyliencji”) w życiu dziecka może zrównoważyć szkody wyrządzone przez parentyfikujących rodziców. Elastyczność w zachowaniu, która stanowi cechę rezyliencji, powoduje, że sparentyfikowane dziecko potrafi się dostosować do różnych zadań i budować swoją autonomię oraz nabywać różne, przydatne w przyszłym życiu umiejętności.

Barbara Chojnacka²⁸, analizując parentyfikację w perspektywie jednostkowego doświadczenia, wskazała na kilka charakterystycznych cech, które mogą różnicująco wpływać na przebieg oraz konsekwencje tego zjawiska. Zalicza do nich czas trwania parentyfikacji, która może mieć charakter tymczasowy i wynikać z jakiegoś incydentalnego zdarzenia w rodzinie lub być permanentnym doświadczeniem. Ponadto ważną kwestią, wskazaną przez autorkę, jest przedmiot parentyfikacji, czyli kim dziecko musi się opiekować oraz podmiot parentyfikacji, czyli w jakim wieku jest wtedy samo dziecko, którym jest dzieckiem z rodzeństwa, jakiej jest płci oraz jaką rolę podejmuje (np. mediatora) i jaki jest stopień internalizacji przez dziecko przypisanej mu roli w rodzinie. Kolejna cecha to kryterium ciężkości, które odnosi się do skutków parentyfikacji przejawiających się nieustannym lub czasowym napięciem, pełną gotowością do poświęcenia, poczuciem kontroli i zajmowania się potrzebami najmłodszych oraz rodziców również w dorosłym życiu. Nie bez znaczenia są też kultura, w której wzrasta dziecko oraz specyfika sytuacji

²⁶ K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 32.

²⁷ T. Rostowska, J. Borchet, *Proces parentyfikacji w kontekście teorii systemowej*, dz. cyt., s. 15.

²⁸ B. Chojnacka, „*Karmienie się dzieckiem na żądanie*”..., dz. cyt., s. 86.

określonej rodziny, gdyż może być ona naznaczona różnymi trudnymi wydarzeniami. Autorka wskazuje także na ocenę równowagi proporcji w obszarze dawania i brania w kontekście życia rodzinnego. Dotyczy to przekonania dziecka, że sytuacja, w której się znajduje, jest właściwa i sprawiedliwa. Wskazane tutaj kryteria, w zależności od występującej konfiguracji, mogą w różnicowany sposób wpływać na przebieg parentyfikacji.

Realizowane badania psychologiczne wskazują, że do najważniejszych mechanizmów i konsekwencji parentyfikacji zalicza się przede wszystkim zaburzenie więzi dziecko-rodzic i zaniedbanie emocjonalne, które związane jest z poczuciem braku, np. emocjonalnej odpowiedzi rodzica czy bliskości. W zakresie więzi problem ujawnia się w związku z tym, że dziecko nie wie, czy opiekun jest wrogiem, czy sprzymierzeńcem. Dlatego „łapie” wszelkie emocjonalne odruchy ze strony rodzica, ponieważ jakakolwiek z nim relacja jest dla niego lepsza niż jej brak. Występuje tutaj deregulacja wzorca więzi u dziecka, które funkcjonuje w niepewności, braku stabilizacji emocjonalnej w odniesieniu do obiektu przywiązania. Sparentyfikowane dziecko samo, niejako automatycznie, zaniedbuje swoje potrzeby i pragnienia, na rzecz tych, które należą do innych członków rodziny. W konsekwencji doświadczą poczucia bycia zdradzonym (przeżycie zdrady), gdy dojdzie do ujawnienia faktu, że osoba, której się ufało, okazuje się tą, która wykorzystuje. Sposobem radzenia sobie dziecka z traumą jest adaptacja do przemocy, w efekcie czego nie dostrzega ono jej destrukcyjnego charakteru. Normą stają się tutaj także trudności w nawiązywaniu relacji z innymi, unikanie ich lub wręcz przeciwnie – ciągle domaganie się uwagi czy dowodów przywiązania. Parentyfikacja wiąże się także z przyjmowaniem roli „rodzinnego niewolnika”, który nie zna swoich spraw, nie docenia swojej wartości i uzależnia się od uznania rodziny²⁹.

Odwrócona rola rodzicielska, której podejmuje się dziecko, koreluje z różnymi przyczynami, takimi jak: złe funkcjonowanie rodziny, długotrwałe konflikty, uzależnienia, zaburzenia osobowości, niedojrzałość rodzicielska, choroby fizyczne i psychiczne o charakterze długotrwałym, niekompletność rodziny, ciężkie zdarzenia losowe oraz cechy osobowościowe i demograficzne

²⁹ B. Chojnacka, „*Karmienie się dzieckiem na żądanie*”..., dz. cyt., s. 87–88.

parentyfikowanych dzieci³⁰. W odniesieniu do przyczyn utrwalania zjawiska parentyfikacji, należy wskazać na współczesną kulturę, która przyzwala na odwrócenie ról w rodzinie, a nawet je promuje³¹. Szczególnie dotyczy to mediów, gdzie pojawiają się przykłady zachowania „dzielnych” dzieci ratujących swoich rodziców, zajmujących się w szczególnie sposób swoim rodzeństwem, uwikłanych w parentyfikację destruktywną, a opisywane przez media jako „bohaterowie codzienności”³².

Zakończenie

Z powyższych analiz można wyprowadzić wniosek, że parentyfikacja jest cierpieniem dziecka w ukryciu, ale i dramatem rodziny. Jest zjawiskiem o charakterze wielopokoleniowym³³, ponieważ rodzice domagają się opieki ze strony dziecka, bo sami też w swoim życiu doświadczyli jakiegoś braku czy deprivacji bliskości i troski rodzicielskiej. To dowodzi, że parentyfikacja ściśle wiąże się z zaburzonymi więziami wewnątrzrodzinnymi. Parentyfikujący rodzice sami nie doznali ufniej więzi, jako dzieci we własnych rodzinach, w efekcie czego nie potrafią jej nawiązać ze swoim potomstwem, traktując je instrumentalnie, jako narzędzie do realizacji swoich celów i zaspokojenia potrzeb. Powstaje rodzinne „błędne koło”, które jest dowodem na transgeneracyjny przekaz mechanizmów inwersji roli rodzicielskiej.

Należy też podkreślić, że parentyfikacja jest doświadczeniem o charakterze utajonym, dlatego diagnoza u dzieci jest trudna. Znacznie prościej jest rozpoznać to zjawisko u osób dorosłych, bo łatwiej uchwytnie stają się odległe skutki: określone cechy osobowości, depresja, izolacja i brak zaufania w relacjach społecznych, lęki społeczne, dominujące uczucia wstydu i poczucia winy w kontaktach z innymi, somatyzacja stanów psychicznych, zaburzenia o cha-

³⁰ J. Żarczyńska-Hyla, J. Piechnik-Borusowska, *Dziecko w roli rodzica – pomyłone role...*, dz. cyt., s. 294.

³¹ K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 32–34.

³² Tamże.

³³ B. Chojnacka, *Biografia dorosłego dziecka – doświadczenie parentyfikacji i jej konsekwencje*, dz. cyt., s. 88.

rakterze psychosomatycznym oraz zaburzenia obrazu własnego ciała. Natomiast jeśli chodzi o dzieci, to najczęściej diagnoza stawiana jest niejako „przy okazji” innych problemów dziecka (np. lęki, obniżone poczucie własnej wartości, fobia społeczna). Rodzice dziecka najczęściej nie dostrzegają procesu odwrócenia ról, który ma miejsce w ich rodzinie. Uruchamiają też opór (świadomy lub/i nieświadomy), który powoduje, że pomoc dzieciom sparentyfikowanym nie jest realizowana. Wówczas dopiero w okresie dorosłości, gdy ciężar brzemienia parentyfikacji zaczyna mocno ciążyć, rozpoczyna się proces poszukiwania pomocy³⁴.

³⁴ K. Schier, *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, dz. cyt., s. 34, 43.

Abstrakt

Celem artykułu jest naukowy namysł nad zjawiskiem parentyfikacji, ujmowanym jako inwersja roli rodzicielskiej czy też odwrócona troska oraz klasyfikowana jako zaniedbanie i ukryta forma krzywdzenia dziecka. Autorki zaprezentowały specyfikę tego zjawiska, przebieg i towarzyszące mu mechanizmy, konsekwencje doraźne i długofalowe, ze szczególnym podkreśleniem skutków w obszarze relacji i więzi rodzinnych, które mają charakter transgeneracyjny. Artykuł ma charakter teoretyczno-przeglądowy, zastosowano metodę analizy literatury naukowej i analizę danych zastanych, stąd zostanie omówiony aktualny stan wiedzy oraz wskazane implikacje praktyczne analizowanego problemu.

Słowa kluczowe: parentyfikacja, odwrócenie ról w rodzinie, inwersja roli rodzicielskiej, odwrócona troska, zaburzone więzi rodzinne, zaniedbanie emocjonalne

Parental role inversion as an experience of disturbed intra-family ties Abstract

The purpose of this article is to reflect scientifically on the phenomenon of parentification, seen as an inversion of the parental role, or inverted care, and classified as neglect and a covert form of child abuse. The authors will present the peculiarities of this phenomenon, the course and accompanying mechanisms, the immediate and long-term consequences, with particular emphasis on the effects in the area of relations and family ties, which are transgenerational in nature. The article has a theoretical and review character, the method of analysis of scientific literature and analysis of found data was applied, hence the current state of knowledge will be discussed and practical implications of the analyzed problem will be indicated.

Keywords: parentification, family role reversal, parental role inversion, inverted care, disturbed family ties, emotional neglect

Bibliografia

- Barabas M., *Parentyfikacja w rodzinach doświadczających przemocy*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” T. XXXX, z. 3 – 2021, s. 219–233, DOI: 10.17951/lrp.2021.40.3.219-233.
- Chase, N., *An Overview of Theory, Research, and Societal Issues*, w: *Burdened Children*, red. N. Chase, New York 1999, s. 3–33.
- Chojnacka B., *Biografia dorosłego dziecka – doświadczenie parentyfikacji i jej konsekwencje*, w: *Dom rodzinny w doświadczeniu (auto)biograficznym*, red. A. Ładyżyński, M. Piotrowska, M. Kasprzak, Wrocław 2017, s. 84–94.
- Grzegorzewska, I. (2016). *Parentyfikacja w rodzinach z problemem alkoholowym*, „Alcoholism and Drug Addiction” 29 (2018), s. 27-38, DOI: 10.1016/j.alco-na.2016.03.004.
- Haxhe, S., *Parentification and Related Processes: Distinction and Implications for Clinical Practice*, „Journal of Family Psychotherapy”, 27(3) 2016, s. 185–199, DOI: 10.1080/08975353.2016.1199768.
- Jarzębińska A., Chojnacka B., „Karmienie się dzieckiem na żądanie” – doświadczenie parentyfikacji w relacjach uczestników internetowych forów dyskusyjnych, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” Vol. 17 Nr 2 (2018), s. 165–184.
- Jurkovic, G.J., *The Plight of the Parentified Child*, New York 1997.
- Rostowska, T., Borchet, J., *Proces parentyfikacji w kontekście teorii systemowej*, „Roczniki Pedagogiczne”, Tom 8 (44), 2016 nr 3, s. 5–21, DOI:10.18290/rped.2016.8(44).3-1.
- Schier, K., *Formy pomocy niewidzialnym dzieciom, czyli tym, które doświadczyły odwrócenia ról w rodzinie*, „Dziecko Krzywdzone. Teorie, badania, praktyka”, Vol. 17 Nr 4 (2018), s. 28–50.
- Schier, K., *Doroste dzieci. Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*, Warszawa 2015.
- Sharpe, L., *Parentification: Identifying Young Caregivers at Risk*, „The Journal for Nurse Practitioners”, 20(5) 2024, s.1–4, DOI: 10.1016/j.nurpra.2024.104930.
- Żarczyńska-Hyla, J., Piechnik-Borusowska, J., *Dziecko w roli rodzica – pomyłone role. O parentyfikacji w doniesieniach światowych i polskich*, „Wychowanie w rodzinie” t. XVII (1/2018), s. 289–303, DOI: 10.34616/wwr2018.289.303.
- Żłobicki, W., *Parentyfikacja jako proces odwrócenia ról w rodzinie*, „Wychowanie w rodzinie” t. XIX (3/2018), s. 341–353, DOI: 10.34616/wwr2018.3.341.353.